Маладосць

Штомесячны
літаратурна-мастацкі
і грамадска-палітычны
ілюстраваны часопіс

8

(729) ЖНІВЕНЬ, 2014

Выдаецца з 1953 года

Галоўны рэдактар
Святлана Дзмітрыеўна ДЗЯНІСАВА

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

Наталля АЎДЗЕЕВА
Алесь БАДАК
Віталь БРЭЛЬ
Ігар БУЗОЎСКІ
Аляксандр ГАРДЗЕЙЧЫК
Уладзімір ГАЎРЫЛОВІЧ
Сяргей ДУБОВІК
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ
Анатоль КРЭЙДЗІЧ
Лідзія МАКАРЭВІЧ
Уладзімір МАТУСЕВІЧ
Барыс СВЯТЛОЎ
Таццяна СІВЕЦ

СКЛАД РЭДАКЦЫІ

Тамара САРАЧЫНСКАЯ —
намеснік галоўнага рэдактара

Ірына ЧАРНЯЎСКАЯ —
рэдактар аддзела паэзіі

Ціхан ЧАРНЯКЕВІЧ —
рэдактар аддзела крытыкі

Генадзь АЎЛАСЕНКА —
рэдактар аддзела падлеткавай творчасці

Віктар ІВАНОЎ (ЛУПАСІН) —
рэдактар аддзела літаратурнай вучобы

Аксана ЮЧКАВІЧ —
рэдактар аддзела школьнага жыцця

Ганна КІРЭЕНКА —
рэдактар інтэрнэт-версіі

www.maladost.lim.by

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова
«Выдавецкі дом «Звязда»
г. Мінск

У НУМАРЫ:

ВІТАННЕ ГАСЦЯМ ДНЯ ПІСЬМЕНСТВА

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ. Выгульваю Слова ў цэнтры Сусвету 3
Я канстатую час. Вершы замежных паэтаў. **Чынгіз АЛІ АГЛЫ, Эдвард МІЛІТАНЯН, Слабадан ВУКАНАВІЧ, Аляксей ГАДЖЫЕЎ, Рэнат ХАРЫС, Любоў ШАШКОВА, Лула КУНІ, Нэвена ВІТОШАВІЧ-ЧЭКЛІЧ...** 4

ВЫБІТНЫЯ. Паэтычны гвалт. 14
COSMOPOLITAN-EXPRESS. Пра што спявае «Нагуаль»? 16
КУХНЯ МАШЫ ДУБРОЎСКАЙ. Кніжная экспансія 18

ПРОЗА

Даша МАРОЗАВА. Пантэон. *Апавяданне. Упершыню ў «Маладосці»* 20
Мікіта ВОЛКАЎ. Дарога дамоў. *Апавяданне. Упершыню ў «Маладосці»* 25
Алёна БЕЛАНОЖКА. Апавяданні 32
Уладзімір МАЖЫЛОЎСКІ. Апошні дзень восені. *Апавяданне* 60

ПАЭЗІЯ

Цімур БУЙКО. «Кахаю». І клічнік! *Упершыню ў «Маладосці»* 23
Аліса МІНІНА. Толькі б захацець зіхацець... *Вершы* 29
Ірына ЧАРНЯЎСКАЯ. Вершаваная памяць. *Вершы* 58
Айцец ЯЎСТАФІЙ (ХАЛІМАНКОЎ). Віленскі лямант. Старонка аднаго верша 70
Віктар ШНІП. Сярод млечнага шляху. Вершы 72

ЭПІСТАЛЯРЫЙ. **Лявон ГМЫРАК** — нашанівец 75
КРЫТЫКА. **Яўгенія ШЧОКІНА.** Ці ёсць у Беларусі прыгодніцкі раман? 84

БЕЗ В/А. **Уладзіслаў ЧЫЖЫКАЎ:** «На філфак я трапіў выпадкова» 87
ПАРТНЁРЫ. Ведай нашых… ільвянят! 89
ПАД ГАРБАТУ. **Ягор КОНЕЎ.** Пра Анісенку 94
ГІСТФАКТ. **Эдвард Тамаш МАСАЛЬСКІ.** З успамінаў (1799—1824). *Працяг* 98
БЯРОЗКА. ***«Пілот»*** 109

Рубрыка гістфакаў краіны

Эдвард Тамаш МАСАЛЬСКІ

З УСПАМІНАЎ (1799—1824)*

IV

Пасля выбараў я выправіўся разам з дзядзькам у Рудаўку, забраўшы з сабой маю шматмоўную Біблію, з якой меркаваў вывучаць усходнія мовы. Прыехаў Слізень з сынамі, у іх кампаніі Корбут адправіў мяне і Дамініка, намовіўшы нам праваднікам ў дарогу Карнеля, які абавязаўся знайсці для нас у Вільні жытло. Выпраўляючы нас у дарогу, дзядзька, як чалавек дакладны і акуратны, выдаў нам маршрут з указаннямі, як мы павінны былі ехаць, куды і на колькі часу заязджаць у госці. Была парада, каб заехалі ў Нянькава[1], дзе жыў Аўгуст Вайніловіч, які нядаўна ажаніўся з Жазефінай Корбут. Туды, апавядаў дзядзька, трэба прыехаць рана, пасля начоўкі ў Карэлічах, паснедаць у іх і потым на абед паспець у Наваградак, дзе можна патрапіць за стол да Ігельстромаў[2], адтуль на ноч ужо не памятаю да якога месца, і так на цэлую дарогу. Слізень і Карнель абяцалі прытрымлівацца гэтых парад.

Такім парадкам мы трапілі ў Вільню і знайшлі выгоднае жытло ў пансіянаце пана Жако, швейцарца, жанатага на шляхцянцы Камінскай. Пансіянат той месціўся на другім паверсе капітульнага дома[3] на Замкавай вуліцы[4] каля Бернардзінскага завулка, дзе потым знаходзілася кнігарня Завадскага[5]. Заспелі мы там Юзафа і Людвіка Касакоўскіх, Брунона, Урбана Беніслаўскага, якія з'яўляліся нашымі полацкімі калегамі, і некалькі новых. Адразу пасля таго, як запісаліся ў журнал, пачаў наведваць лекцыі розных універсітэцкіх курсаў, каб выбраць дысцыпліну і вызначыцца трохі з тамтэйшым яе выкладам і магчымасцю здаць іспыт для пацвярджэння якой-небудзь з маіх полацкіх ступеней: то бок магістра філасофіі або магістра права. Універсітэцкія ўлады, да якіх я звяртаўся за пацвярджэннем, паставілі падобны іспыт як абавязковую ўмову. Тое пацверджанне я хацеў атрымаць спачатку, каб ужо праз год, які збіраўся правесці ва ўніверсітэце, атрымаць ступень доктара. Аднак мусіў адступіцца ад таго праекта, бо гэта было зацяжка, урэшце запісаўся на юрыдычны аддзел і рупліва прыступіў да вучобы.

У хуткім часе стараннасцю і адказамі з прачытаных лекцый (такі быў звычай ва ўніверсітэце, калі прафесура пасля некалькіх лекцый ладзіла штосьці накшталт невялікага экзамена, на падставе якога атрымлівалі ўяўленне аб поспехах вучняў) займеў добрую рэпутацыю ў прафесараў Капеллі[6],

* *Працяг. Пачатак у № 6, 7, 2014 г.*

[1] Нянькава — вёска ў Навагрудскім раёне Гарадзенскай вобласці (Асташынскі сельсавет).

[2] Ігельстромы — графскі і дваранскі род шведскага паходжання. Густаў Густававіч Ігельстром (1777 — пасля 1834), генерал-маёр, камандзір 2-й брыгады Літоўскай уланскай дывізіі. Канстанцін Густававіч Ігельстром (1799—1851), сябра масонскай ложы «Вузел адзінства» ў Наваградку, дзекабрыст.

[3] На Замкавай вуліцы знаходзілася некалькі двухпавярховых дамоў, якія належалі некалі віленскаму капітулу.

[4] Замкавая вуліца — адна з найбольш старажытных вуліц Старога горада. Пачынаецца ад паўднёва-ўсходняга кута Кафедральнай плошчы і вядзе з поўначы на поўдзень у кірунку Ратушы на Ратушнай плошчы і далей да Вострай брамы.

[5] Завадскі Юзаф (1781—1838) — віленскі выдавец, кнігагандлёвец, масон. Кнігарня Завадскага з'ўлялася папулярным месцам сустрэчы віленскай інтэлігенцыі.

[6] Капеллі Алозій (Алаізій) — доктар права і філасофіі, з 1804 года выкладаў у Віленскім універсітэце царкоўнае права, яго лекцыі вызначаліся вальнадумнай антыклерыкальнай скіраванасцю.

Даніловіча[1], Лялевеля[2] і павагу сярод сваіх калег. Гэта быў рэдкі выпадак у асяродку тых, хто прыбыў са мной; запісаўшыся ва ўніверсітэт, яны ледзь паспявалі; іншыя, адчуўшы цяжкасці, думалі толькі пра гулянкі і паступова знікалі з універсітэцкіх лаваў.

Мая стараннасць у навуках і добрыя паводзіны выклікалі такую прыхільнасць з боку старэйшых калег, што яны ўганаравалі мяне запрашэннем у Таварыства філарэтаў[3]. Прымалі туды не ўсіх, хто вучыўся ва ўніверсітэце і хацеў таго сам, а толькі выбраных. Таварыства тое было нібыта таемным, хаця і кіраўніцтва, і ўсе добра пра іх ведалі. Таямніца была толькі ў тым, што пасяджэнні не былі публічнымі, а толькі для сяброў таварыства. Мэтай арганізацыі з'яўлялася грамадскае выхаванне моладзі на карысць краю; гэта быў сродак паляпшэння нораваў і адносін да адукацыі. На працягу некалькіх гадоў пасля вайны з французамі ўніверсітэцкая моладзь Вільні кінулася без тармазоў у свавольніцтва, занядбала навуку і праславілася сваёй разбэшчанасцю і нахабствам. Цяжка было гэта выправіць, віленскія ўніверсітэцкія ўлады не мелі тады права пакарання моладзі; выключыць паскуднікаў з шэрагаў навучэнцаў таксама магчымасці не было, загніванне ахапіла ўсю віленскую вучнёўскую моладзь; да таго ж наведваць лекцыі мог кожны, нават запісвацца ў журнал не патрабавалася, таксама свабодна можна было з'язджаць дамоў. Некалькі прыстойных памешчыкаў, сярод якіх былі Ян Ходзька[4] і Міхал Ромер[5], дбаючы пра маральнасць, што мусіла вельмі пацярпець, калі б універсітэцкая гніль разам з сапсаванай моладдзю пачала распаўсюджвацца далей, з ведама ці, можа, па натхненні князя Чартарыйскага[6], куратара ўніверсітэта, вырашылі ўплываць на моладзь сродкамі, здольнымі заахвоціць іх да працы і паляпшэння маралі. За найлепшы сродак яны ўважалі ўтварэнне таварыства сярод моладзі.

Запрашэнне ў дадзенае таварыства мусіла быць узнагародай за добрыя паводзіны і стараннасць у навучанні. Яны звярнулі ўвагу на лепшых у той час універсітэцкіх вучняў і заахвоцілі іх да ўтварэння таварыства, нібыта з іх уласных памкненняў. Знайшлося тады мізэрна мала годных з аграмаднай колькасці вучняў, а менавіта: Францішак Малеўскі[7], сын рэктара ўніверсітэта, Адам Міцкевіч[8], Тамаш Зан[9], Юзаф Яжоўскі[10] старэйшы, Петрашкевіч[11],

---

[1] Даніловіч Ігнат Мікалаевіч (1787—1843) — гісторык права і археограф, прафесар, выкладаў у Віленскім універсітэце ў 1814—1824 гадах права.

[2] Лялевель Іаахім (1786—1861) — польскі гісторык і грамадска-палітычны дзеяч, выкладаў у Віленскім універсітэце ў 1815—1818 і 1821—1824 гадах гісторыю.

[3] Таварыства філарэтаў — польская таемная студэнцкая арганізацыя, дзейнічала ў Віленскім універсітэце ў 1820—1823 гадах.

[4] Ходзька Ян Барэйка (1776—1851) — масон, удзельнік таварыстваў дабрачыннасці і шубраўцаў, тэатрал, літаратар, грамадскі дзеяч.

[5] Ромер Міхал Юзаф (1778—1853) — з 1817 года маршалак шляхты Віленскай губерні, адзін з арганізатараў масонства ў Беларусі, майстар ложы «Руплівы літвін» («Gorliwy Litwin») і «Дасканалая згода» ў пачатку XIX ст.

[6] Чартарыйскі Адам Ежы (1770—1861) — польскі і расійскі дзяржаўны дзеяч, у 1804—1806 гадах — міністр замежных спраў Расійскай імперыі, куратар Віленскай навучальнай акругі (1803—1824), ідэолаг паланізацыі на беларуска-літоўскіх землях.

[7] Малеўскі Францішак (1800—1870) — адзін з арганізатараў Таварыства філаматаў, сын рэктара Віленскага ўніверсітэта Шымана Малеўскага, журналіст, публіцыст, мемуарыст, дырэктар аддзела Метрыкі ВКЛ 3-га дэпартамента Сената (з 1829). У 1830 г. заснаваў «Tygodnik Petersburgski».

[8] Міцкевіч Адам (1798—1855) — адзін з арганізатараў Таварыства філаматаў, польскамоўны паэт, ідэолаг польскага месіянізму. Вучыўся ў Навагрудскай дамініканскай школе і Віленскім універсітэце (скончыў у 1819).

[9] Зан Тамаш (1796—1855) — адзін з арганізатараў Таварыстваў філаматаў, філарэтаў і прамяністых, польскамоўны паэт, мемуарыст. Вучыўся ў Менскай гімназіі, Маладзечанскім павятовым вучылішчы і ў Віленскім універсітэце (скончыў у 1820).

[10] Яжоўскі Юзаф (каля 1793—1855) — на працягу 6 гадоў прэзідэнт Таварыства філаматаў, пасля 1829 г. выкладаў у Маскоўскім і Казанскім універсітэтах класічную філалогію.

[11] Петрашкевіч Ануфрый (1793—1863) — адзін з арганізатараў Таварыства філаматаў, польскамоўны паэт.

Адам Сузін[1], Ян Сабалеўскі[2], Вінцэнт Будрэвіч[3], Ксаверы Высоцкі і колькі іншых, прозвішчы якіх забыў. Усе яны ў 1816 годзе ўтварылі Таварыства пад назвай філаматы, што азначае «сябры працы»[4], з той мэтай, каб найперш самім удасканаліцца да ўзроўню выхавацелей моладзі, каб на ўласным прыкладзе давесці іншым старанным і працавітым вучням карысць уступлення ў таварыства. Калі самі яны скончылі навучанне і атрымалі ступені, засталіся ва ўніверсітэце як студэнты і, выхаваўшы колькі маладых на ўласным прыкладзе, праз два гады ў 1818 годзе запачаткавалі Таварыства прамяністых[5], названае так па аналогіі: з сяброў таго таварыства, як промні выходзяць з полымя, разыдзецца асвета, пабожныя норавы і дабратворны вобраз мыслення. І не падмануліся з тым прарочым назовам, бо з таго часу пачала паляпшацца мараль ва ўсім нашым краі: бязбожнасць, п'янства, шулерства, распуста паволі мізарнелі.

Для Таварыства прамяністых статут улажыла ўніверсітэцкае кіраўніцтва. Далучыліся да яго трыста вучняў, а прэзідэнтам выбралі Тамаша Зана. Адразу выявіліся цудоўныя вынікі, выразна змяніліся паводзіны моладзі; даўней у лекцыйных залах знаходзіліся адзінкі, у касцёле зусім нікога не было; цяпер жа зала заўжды была поўнай і касцёл наведваўся лепш; ранейшыя распуста і бойкі пачалі лічыцца за ганьбу. Цешыліся заснавальнікі і ўсе высакародныя людзі ў Вільні і ў цэлым краі такой змене спосабу мыслення моладзі. Але, як тое звычайна бывае, побач з высакароднымі і разумнымі знайшліся нікчэмныя і цёмныя.

У 1819 годзе прафесар палітычнай эканоміі Зноска[6], тхор і недалёкі чалавек, пачуў, што цар Аляксандр цяпер скоса пазірае на масонаў і лібералаў, якім раней сам сябе выказваў, і пачаў пераследаваць лібералізм, уздумаўшы, што такое моладзевае таварыства таксама можа лічыцца ліберальным, тым больш, што польская моладзь пачала разважаць аб падтрымцы нацыянальнага, і праз гэта цар можа ўсердавацць на ўніверсітэт, скасаваць яго, і прафесары страцяць свае пенсіі. Сам сябе ўзбудзіўшы, пачаў нерваваць і калег, урэшце патрапіў да біскупа Кундзіча[7], настрашыў яго, маўляў, моладзь пад назовам «прамяністыя» запачаткавала новую рэлігію, абагаўляе сонца, збіраецца за горадам перад усходам сонца і вітае яго гімнамі і гэтак далей. Тыя ранішнія зборы за горадам сапраўды адбываліся; праз іх Зан мераўся заахвоціць моладзь да ранняга абуджэння і бадзёрасці, каб не замінаць лекцыям, праводзіў пасяджэнні прамяністых летнімі ранкамі за горадам у прыгожых далінах Паплаў або Грыбішак; там пры раннім снеданні са свежым малаком рабіліся прамовы, чыталіся вершы, спяваліся гімны для забавы, там былі прысвячэнні прамяністым і сонцу.

Біскуп Кундзіч, узнерваваны прафесарам, пайшоў да рэктара і папрасіў яго забараніць таварыства, каб моладзь сапраўды не трапіла ў якую бяду адносна рэлігіі. Дапамаглі і пэўныя калегі Зноскі, збольшага чужаземцы, якіх ён застрашыў; яны распаўсюджвалі розныя плёткі пра небяспечныя намеры моладзі, рэктар адступіў ад свайго статута і скасаваў таварыства. Заснавальнікі і філаматы, зрабіўшы высновы на прыкладзе прамяністых, вырашылі ўтварыць новае, таемнае таварыства і, ужо навучаныя, пастанавілі выкарыстаць тую забарону, каб пазбыцца ад тых, хто ўвайшоў у таварыства толькі дзеля

---

[1] Сузін Адам (1799—1880) — адзін з лідараў Таварыства філаматаў, мемуарыст.

[2] Сабалеўскі Ян — адзін з сяброў Таварыства філаматаў, выкладаў у Крожах.

[3] Будрэвіч Вікенці Антонавіч — адзін з сяброў Таварыства філаматаў, кандыдат філасофіі, займаўся рэпетытарствам у Вільні, пазней выкладаў матэматыку ў Цвярской гімназіі.

[4] Філаматы — ад грэчаскага «аматары навук», таемнае студэнцкае таварыства ў Віленскім універсітэце, дзейнічала ў 1817—1823 гадах.

[5] Таварыства прамяністых — легальная польская арганізацыя студэнтаў Віленскага ўніверсітэта, заснавана ў красавіку-чэрвені 1820 года Тамашам Занам. Дзейнічала да 1822 года.

[6] Зноска Ян (1772—1833) — эканаміст, філосаф-логік, з 1815 года прафесар Віленскага ўніверсітэта, выкладаў палітычную эканомію, з'яўляўся адным з першых польскамоўных папулярызатараў вучэння Адама Сміта.

[7] Кундзіч Тадэвуш (1747—1829) — рымска-каталіцкі дзеяч, езуіт, прафесар Віленскага ўніверсітэта з 1780 года, выкладаў практычную матэматыку.

забавы, і дапусціць да яго найбольш годных. Для ўплыву на астатніх вучняў прыдумалі, каб сябры таварыства ўзялі апеку над астатнімі, падзяліўшы іх па колькі чалавек, якіх мусілі кантраляваць і прыкладам сваім скіроўваць да добрых учынкаў. Такім чынам усе вучні былі агорнуты ўплывам дабратворнай кіруючай ідэі. Гэтае новае таварыства, цяпер нібыта таемнае, назвалі філарэтамі — сябрамі цноты.

Такім парадкам я быў заўважаны праз некалькі месяцаў адным з наглядальнікаў філарэтаў, Якубам Ягелам, якому без майго ведама і быў даручаны, дзякуючы яго хадайніцтву я быў запрошаны ў шэрагі таварыства. Зразумела, я з ахвотай і радасцю прыняў тое запрашэнне і быў адведзены на галоўнае пасяджэнне, што адбывалася пад кіраўніцтвам прэзідэнта таварыства Тамаша Зана. Нейкіх фармальнасцей пры прыёме не было, прэзідэнт толькі вітаў у прамове ўступаючага, тлумачыў яму мэты таварыства, абавязкі, навічок зачытваў абавязацельствы, якія падпісваў і аддаваў у рукі прэзідэнту. Тыя абяцанні прыстойных паводзін і слова гонару не былі прысягай, але былі вартыя яе, бо мы шчыра імі прасякаліся і прытрымліваліся. Я з імпэтам зачытаў абавязацельствы, падпісаў і з таго часу лучыў у шэрагі таварышаў, з якімі пачаў выконваць супольную працу.

Таварыства падзялялася на сем грон, якія мелі назвы колераў сонечнага спектра: ружовы, аранжавы, жоўты, зялёны, блакітны, сіні, фіялетавы; тыя назвы колераў засталіся ў спадчыну ад папярэдняга Таварыства прамяністых. Кожнае грона ладзіла свае пасяджэнні асобна, раз на два тыдні, пад ачолай выбранага сябрамі кіраўніка. Раз на два тыдні адбываліся пасяджэнні кожнага грона, а ў астатнія два — галоўнае пасяджэнне, так, каб яны ладзіліся па чарзе — адзін тыдзень — галоўнае, другі — у гронах. На тых пасяджэннях праходзіла справаздача кіраўнікоў аб чыннасці сяброў з гледжання паспяховасці іх нагляду за калегамі, што не належалі да таварыства, таксама чыталіся навуковыя працы і рэфераты з розных навуковых дысцыплін. Ад кожнага грона вылучаліся па чарзе два прадстаўнікі і кіраўнік на галоўны сход пад кіраўніцтвам прэзідэнта таварыства, дзе адбывалася справаздача аб пасяджэннях і дзейнасці грон, прымаліся новыя сябры.

Грона звычайна фарміравалася з прадстаўнікоў аднаго факультэта, гэта значыць: у асобным — юрысты, у іншых — філосафы, матэматыкі і медыкі. Але падобны падзел не быў такім строгім; філолаг, напрыклад, мог знаходзіцца ў гроне юрыстаў, і наадварот, хоць кожны хацеў быць разам са сваімі калегамі па факультэце, бо навуковыя даклады на пасяджэннях чыталіся звычайна па тэмах, блізкіх навуковым інтарэсам большасці сяброў грона. З пэўных факультэтаў фарміравалася па два грона, з іншых — адно, гэта залежала ад колькаснага складу факультэта, хоць і гэта не было абавязковым правілам. Я, трымаючыся былога апекуна майго Ягелы, быў залічаны да літаратурнага грона, што называўся блакітным, да якога і ён належаў, і ў якім кіраўніком быў Юзаф Кавалеўскі[1].

У доме, дзе быў наш пансіянат, на трэцім паверсе жыла асоба, якая пазней прычынілася, хоць і не наўмысна, да непрыемнасцей філарэтаў. Гэта была тая самая славутая Тэкля Валянціновіч[2], з якой у тым годзе ажаніўся Зубаў[3]. Валянціновічы мелі маёнтак пад Вільняй з некалькімі прыгоннымі; бацька ўжо памёр, была толькі маці. Апошняя, маючы некалькі прыгожых дачок, прыехала з імі ў Вільню з намерам забяспечыць ім лепшыя ўмовы для пошукаў мужоў. Той намер рэалізаваўся паспяхова. Старэйшая дачка была ўжо за земскім пісарам Пісанкам; аднак калі Зубаў ажаніўся з другой дачкой, і тая ў хуткім часе аўдавела ды паланіла сваёй грацыяй Навасільцава[4],

[1] Кавалеўскі Юзаф (Восіп) Міхайлавіч (1800—1878) — філолаг, гісторык, арыенталіст. З 1862 года прафесар і дэкан гісторыка-філалагічнага факультэта Варшаўскага ўніверсітэта.

[2] Валянціновіч Тэкля (Фёкла Игнатьевна Валентинович (Зубова, Шувалова), 1801—1873) — дачка дробнага шляхціча, жонка Платона Зубава, пасля смерці апошняга пабралася з Андрэем Шувалавым.

[3] Зубаў Платон Алякседравіч (1767—1822) — рускі князь, фаварыт Кацярыны II, з 1814 года жыў у Віленскай губерні.

[4] Навасільцаў Мікалай Мікалаевіч (1761—1838) — расійскі дзяржаўны дзеяч, пераемнік Адама Чартарыйскага на пасадзе куратара Віленскага ўніверсітэта (1824—1831) і Віленскай навучальнай акругі.

знайшліся аматары і на астатніх дачок і на Пісанку, якая адчувала ўжо для сябе занізкім быць паняй пісаравай. Яна тэрмінова скасавала шлюб з мужам і пабралася з віленскім віцэ-губернатарам Бабятынскім[1], паабяцаўшы яму спрыянне Навасільцава ў прыдбанні пасады гарадзенскага губернатара, якое ён хутка атрымаў. З астатніх паненак адну схапіў нейкі Сясіцкі, здаецца, сусед Зубава на Жмудзі, другую — Астрамецкі, мой універсітэцкі калега, паходжаннем з Гародні, абодва багатыры. Будучая княгіня Зубава, на той час яшчэ сціплая паненка, была нарачонай і мусіла хутка пабрацца з нейкім Выжыцкім з Беларусі, які адукоўваў яе за свой кошт і, здаецца, дапамагаў усёй яе сям'і, бо ведаю, што амаль усю сваю маёмасць у сто з нечым тысяч выдаткаваў на іх патрэбы. Ведаю тое ад самога Выжыцкага, які часта ў мяне бываў, асабліва калі Зубаў пачаў заляцацца, спавядаўся мне тады аб сваіх правах. Зубаў напачатку не меў намеру ажаніцца, спадзяваўся, што ўлагодзіць яе з крэўнымі на звычайных сваіх умовах, якіх ён раней прытрымліваўся з былымі сяброўкамі, гэта значыць мільён для яе самой і па мільёне на кожнага з дзяцей, якіх бы з ёй займеў. Убачыўшы Валянціновіч на раўце, даслаў тую прапанову яе маці. Апошняя, разумнейшая за іншых, паспрабавала прадаць дачку больш выгодна. Адхіліла прапанову, адказаўшы, што калі пан Зубаў хоча валодаць яе дачкой, атрымае яе не інакш як праз шлюб. Аднак ужо было вырашана, нягледзячы на ўсе ахвяры Выжыцкага, скасаваць дадзеныя яму абяцанні.

Стары Зубаў пасля пэўных ваганняў, развярэджаны грацыяй панны, вобраз якой часта наведваў яго, вырашыў прасіць яе рукі. Панна Тэкля напэўна спачатку нічога пра тыя прапановы не ведала. Кахала, здаецца, Выжыцкага, бо калі Зубаў прасіў яе рукі, яна з вялікай агідай ад яго ўцякла, плакала, лямантавала, абяцала Выжыцкаму, што ніколі яго не кіне. Але, калі маці і сёстры на каленях яе пачалі ўпрошваць, каб ахвяравала сябе для карысці сям'і, яна «ахвяравала», і шлюб з Зубавым адбыўся неадкладна. Выжыцкі падчас таго сужэнства знаходзіўся ў мяне і хутка пасля таго, адмовіўшыся нават ад некалькіх дзясяткаў тысяч рублёў, якія яму абяцаў Зубаў для кампенсацыі праз яго нанесеных страт, выехаў у Польскае каралеўства і там завербаваўся на вайсковую службу. Пазней выявілася, што пані Зубава не толькі ахвяравалася, але і сумленна выраклася свайго кахання да Выжыцкага. Калі пасля смерці князя яна засталася багатай і вольнай, прыляцеў Выжыцкі, мяркуючы, што цяпер яна можа ўзнагародзіць яго сабой за тую ахвяру, але яна яго адрынула. Пакруціўшыся нейкі час са сваім апекуном Навасільцавым, калі памерла яе дачка, народжаная ўжо пасля смерці Зубава, і да яе перайшла аграмадная спадчына ў Курляндыі, пабралася ўрэшце шлюбам з графам Шувалавым[2].

На вакацыі ў тым годзе я паехаў дамоў ужо не праз Рудаўку, а праз Менск. Пасля некалькіх тыдняў, праведзеных досыць весела, як тады было ў нашым краёвым звычаі, сабраўся вярнуцца ў Вільню. Вырашыў на той год забраць з сабой Караля, упрасіўшы бацьку, каб дазволіў яму паехаць у Вільню. Прыехалі мы з ім у горад напачатку ўніверсітэцкіх курсаў. Жыллё знялі ў доме Агінскага на Рудніцкай вуліцы; мелі два досыць вялікія пакоі, запрасіў на пасяджэнні да сябе калег філарэтаў блакітнага грона. Пазней і другое — ружовае — юрыдычнае грона пачало таксама ладзіць свае пасяджэнні ў нас, адно ў суботу, другое ў нядзелю. Аднак наша любімае таварыства на працягу паловы года мусіла быць скасаваным. У лютым або ў сакавіку выйшаў царскі загад, які забараняў пад пагрозай суровага пакарання ўсе таемныя таварыствы. Нашы невядомыя заснавальнікі, на чале якіх, магчыма, стаяў губернскі маршалак Ромер, засцерагаючыся, каб мы не пацярпелі ад таго загаду, вырашылі з прычыны той паперы скасаваць наша таварыства. Тады Зан, сабраўшы ўсіх кіраўнікоў і дэпутатаў ад грон, абвясціў аб патрэбе таго скасавання і тэрмінова на ўсіх пасяджэннях, хоць і з вялікім жалем, падпісалі ўхвалу і скасавалі таварыства. Мы былі

[1] Бабяцінскі Міхаіл Трафімавіч (1773—1832) — расійскі дзяржаўны дзеяч, гродзенскі віцэ-губернатар (1824—1831).

[2] Шувалаў Андрэй Пятровіч (1802—1873) — рускі арыстакрат, обер-камергер.

ўпэўнены ў сваёй бяспецы, бо выканалі без уціску і самахоць волю ўрада; аднак гэта нам пазней ніколькі не дапамагло.

Разам са скасаваннем таварыства мусілі таксама быць зліквідаванымі розныя ініцыятывы, звязаныя з ім, а менавіта: камітэт дапамогі бедным вучням, які з добраахвотных складак утрымліваў некалькі дзясяткаў калег; статыстычны камітэт, які ўжо меў падрыхтаваны значны збор матэрыялаў, што датычыў статыстычных звестак з усіх губерняў колішняй Рэчы Паспалітай у складзе Расіі. Тыя матэрыялы збіраліся намі падчас вакацый, кожны са сваіх паветаў паводле агульнай інструкцыі. Я на яе падставе склаў апісанне ігуменскага павета з пералікам усіх мястэчак, паселішчаў, вёсак, маёнткаў, насельніцтва розных станаў і веку, прадпрыемстваў, лясоў, палеткаў, сенажацей, ураджаяў, рамёстваў і гэтак далей. Звесткі тыя былі вельмі дакладныя, узятыя з урадавых актаў і з уласных назіранняў. Павінны былі таксама распачацца публічныя лекцыі нашых калег ва ўніверсітэцкіх аўдыторыях, яны спецыялізаваліся ў такіх рэдкіх галінах навукі, якія тут праз брак спецыялістаў не выкладаліся. Паміж імі вызначаўся Яжоўскі, які мусіў чытаць хадэгетыку[1], іншымі словамі, выклад агульных звестак пра розныя дысцыпліны і сувязі паміж імі, каб зарыентаваць студэнтаў-пачаткоўцаў у выбары прадметаў для далейшага вывучэння і дасканалення ў іх; таксама і Юзаф Ходзька[2], у той час юнкер-інжынер, будучы генерал, філарэт, які выкладаў нешта з галіны матэматыкі, дастасаванай да інжынерных патрэб. Спынілася ўрэшце і апека філарэтаў над усімі калегамі, якія не належалі да таварыства; раней кожны філарэт апекаваўся над некалькімі навучэнцамі і сваім прыкладам, заахвочваннем, намовамі пасоўваў іх да статраннасці, добрых нораваў і памнажаў такім чынам колькасць карысных грамадзян. Аднак імпульс, нададзены ў гэтым кірунку, заставаўся і надалей у моладзевым асяроддзі.

Той год запомніўся дзякуючы знаходжанню ў Вільні гвардыі, якая была выслана з Пецярбурга на Літву, як апавядалі, за нейкія правіны, але падобна, што насамрэч гэта была дэманстрацыя або пагроза камусьці ў сувязі з тагачаснымі італьянскімі і іспанскімі хваляваннямі. Афіцэры хацелі весці рэй на ўсіх грамадскіх імпрэзах, праз тое адбываліся прыкрыя сутычкі са студэнтамі. Вялікі князь, у той час камандуючы брыгадай, што стаяла ў Вільні, Мікалай[3] абразіўся з-за тых сутычак; найбольш супраць Вільні яго раз'ятрыла тое, што яго самога ніхто асабліва не шанаваў; асабліва быў ён пакрыўджаны студэнтамі, якія перад ім не здымалі шапак. Сам ён быў заўсёды пахмурны, нягожы, зусім не падобны да сябе пазнейшага, калі стаў царом. Калі паказваўся на вуліцы, то ішоў шпарка, з апушчанай галавой, панылы, як бы з сябе і ўсяго свету незадаволены. Увесь дзень знаходзіўся ў доме, нічога не рабіў, толькі цэлымі днямі муштраваў у зале сваіх жаўнераў, што было нам бачна праз вокны. Ніхто яго не любіў. Міхаіл[4], таксама начальнік брыгады, стаяў у Свенцянах. Той толькі гуляў, але арыгінальна. Напрыклад, для забавы ездзіў на яўрэях. Пачаліся дажджы, і ў гэтым мястэчку з небрукаванымі вуліцамі зрабілася балота; ён лавіў яўрэяў, загадваў ім станавіцца на карачкі, сядаў на самага рослага, як на каня, а на іншых — афіцэры яго почату, і загадвалі сябе везці па вуліцах, плацячы ім за тое шчодра.

Князя Канстанціна[5], які часта прыязджаў у Вільню, мы шанавалі больш, хоць, можа, і з боязі студэнты здымалі перад ім шапкі. Аляксандра ж, калі ён увесну пры-

---

[1] Хадэгетыка — галіна педагогікі ў XIX стагоддзі.

[2] Ходзька Іосіф Іванавіч (1800—1881) — расійскі генерал-лейтэнант, выдатны геадэзіст.

[3] Раманаў Мікалай Паўлавіч (1796—1855) — імператар Расійскай Імперыі з 19 лістапада 1825 года па 18 лютага 1855 года.

[4] Раманаў Міхаіл Паўлавіч (1798—1849) — Вялікі князь, чацвёрты сын Паўла I і Марыі Фёдараўны.

[5] Раманаў Канстанцін Паўлавіч (1779—1831) — Вялікі князь, другі сын Паўла I і Марыі Фёдараўны, удзельнік вайны 1812 г., з 1815 г. узначальваў войска Каралеўства Польскага, фактычна з'яўляўся намеснікам Аляксандра I у Польшчы.

ехаў на рэвізію гвардзейскага корпуса, які знаходзіўся ў поўным зборы ў Вільні, віталі з энтузіязмам; мы яшчэ працягвалі марыць, што ён, паводле свайго абяцання, далучыць Літву да Польшчы і сапраўды зробіцца нашым дабрадзеем. Аднак тыя мары ён хутка выбіў нам з галавы і за нашу зычлівасць заплаціў пераследам.

V

Тым часам школьны год скончыўся, і мы выехалі на адпачынак дамоў. Вакацыі праводзілі часткова ў Рудаўцы, часткова ў Менску. У Рудаўцы пазнаёміліся з сенатарам Ільінскім[1], які са сваёй жонкай-францужанкай колькі месяцаў бавіўся ў Нясвіжы ў флігелі кляштара бенедыкцінак. Ён сам апавядаў, што прыехаў у кляштар для пакарання, якое сам сабе на цэлы год вызначыў; людзі казалі, што тое пакаранне ён назначыў сваёй жонцы за нейкія падазрэнні, але не хацеў адпускаць яе адну і сам з ёй пакутаваў. Пра тое апавядалі забаўныя гісторыі. Нібыта ён склікаў суд са сваіх афіцыялістаў з Раманава, свайго маёнтка на Валыні, каб судзіць жонку, і сам, седзячы ў зале на троне, аточаны паўколам асістэнтаў, загадаў паклікаць жонку і, распавёўшы яе справу з усімі фармальнасцямі, пасля нарады з тым судом выдаў дэкрэт аб пакаранні яе на год у манастыры. Дэкрэт той, роўна як і ўсе яго загады, нават гаспадарчыя, пачынаўся словамі: «Мы, з Божай ласкі граф на Раманаве Аўгуст Ільінскі, першы сенатар Расійскага царства і гэтак далей». Чаму называўся «першым» сенатарам, не ведаю, магчыма па даце намінацыі, бо годнасць сенатара яму надаў Павел, якому ён першы сказаў пра смерць Кацярыны, служачы тады ў гвардыі ў чыне палкоўніка.

Акрамя дзівацтва наконт сваёй велічы, быў гэта чалавек сумленны і рэлігійны. Трапіў у няласку да Аляксандра праз тое, што, калі па царскай рэкамендацыі Сенат мусіў выдаць ці зацвердзіць ужо гатовы загад аб далучэнні нашых уніятаў да праваслаўнай царквы, Ільінскі заўпарціўся і таму на сенацкім сходзе даводзіў, што праваслаўная царква ў заняпадзе і павінна сама далучыцца да каталіцкага касцёла. Таму далучэнне ў той час уніятаў было сарвана дзякуючы Ільінскаму; аднак праз тое, хоць і пад нейкай іншай нагодай, яму было загадана выехаць з Пецярбурга, таму жыў ён у Раманаве. Быў у яго з рудаўскай кампаніяй некалькі разоў на абедзе і на канцэртах ягоных музыкаў. Сярод апошніх асабліва вызначалася спявачка панна Рамані. Гэта была дзяўчына-сялянка з Раманава, якая за свой спеўны талент атрымала адукацыю за кошт Ільінскага і была дапушчана да панскай кампаніі. Ільінскі, маючы намер пераехаць на зіму ў Вільню для працягу там свайго пакарання, быў такі ласкавы і перадаў мне, што рады пабачыць мяне ў сябе ў Вільні. Я не забываўся скарыстаць яго ветлівасць, а ён узаемна не забываўся дэкларавацьмне сваю падтрымку. Аднак я бачыў, што гэта толькі словы, і дзесьці трохі дзівацтва, бо ён усім заўжды абяцаў сваю падтрымку, нават тым, хто ні ў якой падтрымцы не меў патрэбы.

Я шкадаваў, што Юзаф сядзіць дома і не можа далей удасканальвацца ў навуках. Урэшце яго ўгаварылі, каб ён на гэты год паехаў разам са мной ва ўніверсітэт. Хутка пасля прыезду ў Вільню Юзаф знайшоў пасаду гувернёра ў прафесара Бекю[2] пры пасынку яго Юльюшы Славацкім[3]. Я ж разам з Каралем зняў памяшканне ў доме Гута, аптэкара. Пачалі мы школьны год старанна і весела. Вечары праводзілі па чарзе ў дамах Бекю, Гутаў, Высагердавай, Вайніловіча, які быў пабраны з Гюнтар, сястрой памерлай нашай цёткі Корбут, і наймілей для мяне — у Наркевічаў, у якіх жыла ў той час стрыечная сястра наша Антаніна Парадоўская. На зіму ў Вільні сабралася мноства заможных і нават некалькі магнацкіх дамоў: Патоцкай,

[1] Ільінскі (Ілінскі) Аўгуст Іванавіч (1766—1844) — граф, сенатар Расійскай імперыі (з 1797), удзельнік «езуіцкай партыі» ў Пецярбургу.

[2] Бекю Аўгуст (1775—1824) — вучоны-гігіеніст, прафесар Віленскага ўніверсітэта.

[3] Славацкі Юльюш (1809—1849) — польскі паэт і драматург.

Пац[1] з сям'ёй, апошняя потым пабралася з генералам Несялоўскім[2] і пры якой знаходзілася старэйшая Парадоўская, Соф'я; Чацвярцінскіх, Тышкевічаў, Радзівілаў, Лапацінскіх і іншых, якія, разабраўшы сабе па чарзе дні, давалі на працягу ўсяго карнавалу пышныя балы, што называліся сціпла «вечарамі». Збіралася на кожным па некалькі сот чалавек, часам у касцюмах; на тых зборах можна было ўбачыць усё, што толькі мелася на Літве найбольш дастойнага і прыгожага. Нашы маладыя паэты: Адынец[3], Аляксандр Ходзька[4], Юліян Корсак[5], мой Юзаф[6] апавялі тыя вечарыны ва ўлётках, якія грамадства разбірала на памяць аб той пышнай зіме. Няшчасныя, былі гэта апошнія хвіліны вясёлых дзён на Літве, пасля якіх мусілі прыйсці цяжкія выпрабаванні, як жалобны змрок пасля яснага ззяння дагараючай лямпы.

У тыя ж часы пачаў развіваць свае трызненні Тавянскі[7]. Ён пазнаёміўся з Фердынандам Гутам і Валянцінам Ваньковічам у мяне. Даводзіў ён і мне сваю тэорыю, якую выснаваў тады, гуляючы з Гутам па бульварам перад ратушай. Яны заўважылі на вуліцы побач нейкага яўрэя, які вёз на кульгавым кані дровы; конь ад цяжару спыняўся, а яўрэй неміласэрна насцёбваў яго. Тавянскі спыніўся, гледзячы на тое, і звярнуўся да Гута: «Глядзі, конь кульгавы не можа цягнуць цяжар і пакутуе нявінна. Кожная істота мае душу, як і мы; за што ж тая душа пакутуе, калі не мае правіны? Цалкам можа быць, за грахі мінулага жыцця. У тым цярпенні ачышчаецца і набліжаецца да Бога. Значыць, гэта мусіць быць і наш лёс, і лёс усіх жывых стварэнняў. Душа злых людзей не можа быць набліжанай да Бога, гэта адбываецца толькі пасля ачышчэння цярпеннем, якое адбывае ў целах звяроў. Аднак акрамя ачышчэння трэба мець і заслугі, якія нельга набыць у стане жывёлы, таму душа зноў адраджаецца ў чалавеку, і калі выявіць заслугі, пераходзіць у нейкія больш дасканалыя істоты, пакуль не зробіцца годнай злучыцца з Богам. Мусіць тады існаваць пэўны кшталт драбіны, па прыступках якой альбо ўздымаемся штораз вышэй у дасканаласці, альбо зыходзім у ніжэйшыя за нас стварэнні і мусім зноў пачынаць працу ўзыходжання. На працягу нават аднаго жыцця чалавек можа ўздымацца па той драбіне ўсё вышэй праз маральнае ўдасканальванне сваёй душы, альбо зыходзіць долу з-за нікчэмнасці і подлых учынкаў. Гэта рух уніз, а той — уверх. Кожны мусіць намагацца, каб трымацца руху ўверх, і хто любіць бліжніх, мусіць у гэтым ім дапамагаць, каб яны тым шляхам ішлі».

Такім чынам сфарміравалася яго першапачатковая тэорыя, эмблемай якой зрабіліся «драбіны». У далейшым развіцці сваёй догмы Тавянскі прыйшоў да высновы, што Бог таксама ўлічваў гэтыя прыступкі, калі паслаў спачатку Хрыста для абвяшчэння свайго Дабравесця, сэнсам і мэтай якога з'яўляецца распаўсюджванне братэрскай любові толькі паміж людзьмі. У другую чаргу ён паслаў Напалеона, мэтай якога мусіла быць, паводле разваг Тавянскага, заснаванне братэрства паміж народамі; таму Напалеон меў больш

[1] Пац Соф'я (1806—1811 — жонка Фелікса Патоцкага) (1781—1856) — польская арыстакратка.

[2] Несялоўскі Францішак Ксаверы (1771—1845) — польскі ваенны і дзяржаўны дзеяч, паплечнік А. Чартарыйскага.

[3] Адынец Антон (1804—1885) — польскамоўны паэт, сябра Таварыства філарэтаў, скончыў Віленскі ўніверсітэт у 1823 годзе.

[4] Ходзька Аляксандр (1804—1891) — польскамоўны паэт, сябра Таварыства філарэтаў, скончыў Віленскі ўніверсітэт у 1825 годзе, сын масона Яна Ходзькі.

[5] Корсак Юліян (1806—1885) — польскамоўны паэт, вучыўся ў Віленскім універсітэце (1823—1826).

[6] Масальскі Юзаф (1800—1840) — польскамоўны паэт, брат Эдварда Масальскага, скончыў Полацкую езуіцкую акадэмію (1818), быў гувернёрам Юльюша Славацкага, сябра Таварыства філаматаў.

[7] Тавянскі Андрэй (1799—1878) — містык, заснавальнік эзатэрычнай секты, ідэолаг польскага месіянізму, аказаў значны ўплыў на польскага паэта А. Міцкевіча.

высокую місію ў параўнанні з Хрыстом і, што з таго вынікае, быў больш дасканалым прарокам. Трэцім пасланцам мусіць быць той, каго Бог натхніць ідэяй тых драбін, вянцом боскага праекта адносна ўдасканальвання чалавечага роду. Той прарок меў бы самую высокую місію, мэтай якой было гуртаванне супляменнікаў, каб тая новая сіла адрадзіла Польшчу, як пакутніцу, што ахвяравалася дзеля выратавання чалавецтва; праз яе адродзіцца ўся Славяншчына, і потым будуць удасканальвацца і адраджацца да высокага шляху ўсе народы зямлі. Такім спосабам ён хоць і наследаваў у развагах сваіх Хрысту і хрысціянству, аднак ставіў яго ніжэй, як першы ўзровень боскага праяўлення, але заклікаў шанаваць хрысціянскую рэлігію і наварочваць у яе перадусім тых, хто ніякай рэлігіі не вызнае або выяўляе слабасць у выкананні яе загадаў.

У пазнейшыя часы, калі зазнаў агульнае абурэнне за тую сваю ідэю паступовых боскіх адкрыццяў, пачаў надалей хаваць свае думкі, удаваў нават з сябе шчырага каталіка і толькі галоўным сваім паслядоўнікам давяраў апошнія свае ідэі; аднак напачатку ён прапаведаваў сваю сістэму адкрыта. Ён меў адмысловы дар прамоўцы і вялікую сілу мыслення, таму значна ўплываў на слабыя розумы, асабліва на тыя, якія вызначаліся буйной фантазіяй і неўгрунтаванасцю ў рэлігіі.

Першымі яго прыхільнікамі былі Гут і Ванькові̇ч. Гут, чалавек дасціпны, добра абазнаны ў медыцынскіх навуках, у якіх нядаўна атрымаў ступень доктара, аднак фанатык, адразу паверыў у трызненні Тавянскага, ён і не ведаў добра хрысціянства, выхаваны без рупнасці ў кальвінізме; схільны да змрочных фантазій, захапіўся ўяўнай веліччу ідэй Тавянскага і містыцызмам, якога не разумеў, слепа даверыўся і даўся ў знакі сваёй рупнасцю ў змушэнні да высокага шляху кожнага, на каго мог уплываць, асабліва на крэўных у хатнім побыце.

З прынцыпаў Тавянскага вынікала, што праз любоў да бліжняга належыць накіроўваць людзей да высокага шляху любымі сродкамі, якія толькі могуць прынесці вынік. Таму, не зважаючы ці гэта свае, ці чужыя, ці маем над імі якое права, ці не маем ніякага, калі толькі ёсць магчымасць для пасоўвання на высокі шлях, павінны тады прыніжаць ганарыстых, шкодзіць тым, хто ідзе па нізкім шляху, каб павярнуць іх праз тое на шлях высокі. Пагатоў калі гэта жонка, дзеці або слугі зыходзяць долу, як падаецца каму, па той драбіне, то тут ужо абавязкова мусіш іх стрымліваць, жорстка караць і нават катаваць, пакуль не павернуць да высокага. Бацькоў нават не трэба шанаваць, калі дзецям здаецца, што яны маюць нізкі шлях. Варта тады выказваць ім пагарду, пакуль яны не выправяцца.

Сам Тавянскі даў прыклад такіх паводзін са сваякамі, калі ажаніўся. Пабраўся ён з паннай Максавай, дачкой карэтнага фабрыканта, які ўжо памёр, засталася толькі маці. Тая бабулька мела нейкі дэфект у нагах і для суцяшэння боляў загадвала іх масіраваць перад сном. Тавянскі прызнаў у гэтым нізкі шлях і загадаў сваёй нарачонай, каб яна не прасіла матчынага блаславення на шлюб, маўляў, матка таго не вартая. І панна, пакуль маці спала, раніцой пайшла ў касцёл і пабралася шлюбам. Вярнуўшыся дамоў сабрала сваё майно і толькі пры ад'ездзе паведаміла маці, што зыходзіць да мужа, з якім ужо пабралася.

Паводле той навукі абыходзіліся з блізкімі і паслядоўнікі Тавянскага, яго яны мелі за боскага аракула і свайго валадара, якому слепа падпарадкоўваліся. Называлі яго настаўнікам і прарокам, лічылі вышэйшым за Хрыста і нават — Напалеона. У жыцці ён ані ў чым сабе не адмаўляў — за іх кошт, пакуль не атрымаў па сваім бацьку спадчыну.

Сенатар Ільінскі пераехаў на зіму ў Вільню і спыніўся ў доме пані Высагердавай на вуліцы Субач, зрабіўшы тым самым больш лагодным сваё пакаранне, не зачыняўся цяпер у кляштары, хоць насамрэч выходзіла тое ж самае, бо жонцы ён ніколі не дазваляў выходзіць з дому і за парог, у іх мала хто бываў. Разам з імі прыехаў і жыў у іх вядомы на Літве ксёндз Шантыр[1], слуцкі пробашч,

[1] Шантыр Станіслаў (каля 1763 — пасля 1846) — мемуарыст, гісторык рэлігіі, доктар тэалогіі і права Віленскага ўніверсітэта (1805). Вучыўся ў Полацкім і Аршанскім калегіумах. З 1815 г. у Слуцку. У сваіх мемуарах апісваў жыццё Полаччыны 2-й паловы XVIII ст.

якому Ільінскі абяцаў заснаваць у Раманаве інфуляцыю. Шантыр быў вялікім дзіваком; акрамя прэтэнзіі на біскупства, насіў ордэны Залатой Шпоры, Труны Ерусалімскай, медалік за 1812 год і нешта яшчэ, хіба толькі вопратку біскупа ён не пасмеў прысвоіць. Тытулаваўся графам, патрабаваў называць сябе «з-Шантыр», сердаваў, калі яго так не называлі. Ён надрукаваў свой радавод, у якім даводзіў, што з'яўляецца самым радавітым шляхціцам у свеце, бо род яго паходзіць з Троі ад Энея, праз рымскіх каралёў, і праз іх нашчадкаў зніткованы сямейнымі сувязямі з усімі пануючымі дамамі і з найлепшымі дваранскімі радамі ўсёй Еўропы, і, вядома, Польшчы. Акрамя таго дзівацтва быў гэта аднак чалавек выбітны, беззаганнай душэўнай высакароднасці, не сквапны, наадварот шчодры і чулы да бедных; заснаваў у Слуцку дабрачыннае таварыства і забяспечваў яго сваёй маёмасцю; руплівы святар, прыводзіў увесь час у палеміцы з тамтэйшымі кальвіністамі. Славілася яго прыслоўе: «Старэй слуцкая фара, чым кальвінісцкая вера». Сярод людзей прыемны і нават прывабны, кожнаму, хто толькі насіў шляхецкае прозвішча, і тым больш знакамітасці мог зараз жа выкласці яго радавод, дапускаў да сваяцтва з сабой і вітаў сардэчна як крэўны.

Неяк пад канец зімы здарылася на нашых лекцыях пацешная прыгода, якая праз умяшанне таго ксяндза Шантыра ледзь не нарабіла клопату ўніверсітэту. Капеллі, які акрамя рымскага выкладаў і права кананічнае, аднойчы на лекцыі з кананічнага права пачаў даводзіць, што чысцец з'яўляецца фантазіяй, выдуманай сярэднявечнымі ксяндзамі, што папярэдне касцёл не прызнаваў гэтага дагмата, што і ў старым законе аб ім не ведалі і гэтак далей. Высновы свае абапіраў не толькі на аўтарытэт шматлікіх аўтараў і айцоў царквы, але і развагамі аб прыродзе духа і разнастайнымі метафізічнымі аргументамі. Не сказаў ані слова на абарону таго дагмата, не прывёў аніводнага доказу, што выкарыстоўвае касцёл для яго абгрунтавання. Мы, асвечаныя ёлупні-студэнты, паверылі словам вучонага прафесара; святары, зморшчыўшы ілбы, з відавочным абурэннем слухалі, але маўчалі. Пасля лекцыі адзін свецкі, Яцына, крэўны як і іншыя Шантыра, з ім знаёмы і праз яго змушаны да шанавання рэлігіі, пабег да таго ксяндза праз уласную легкаважнасць, узрадаваны, што з дапамогай свежай высновы Капеллі ашаламуціць імпэтнага прапаведніка і вызваліцца ад яго пастаянных павучанняў. Шантыр, усё выслухаўшы, рушыў да Ільінскага і распавёў яму, што дзеецца ва ўніверсітэце. Потым абодва паляцелі да біскупа і рэктара, патрабуючы спыніць ерась, якой прафесары намагаюцца заразіць моладзь. Прыводзячы падазрэнні наконт прававерн асці Лялевеля і Галухоўскага[1], яны падпіралі тое абвінавачванне новым фактам з Капеллі. Рэктар, якім у той час быў Твардоўскі[2], чалавек таксама рэлігійны, ведаючы тых прафесараў, не падзяляў падобнага меркавання, але на ляманце, узнятым Ільінскім, Шантырам, біскупам і розным духавенствам, пад пагрозай пайсці са скаргамі вышэй, мусіў паабяцаць, што прадухіліць надалей, наколькі здолее, усялякія «неабдуманыя крокі прафесараў», як ён назваў гэты інцыдэнт; сапраўды, у гэтым нічога акрамя неабдуманасці не было. Капеллі на наступнай лекцыі зайшоў у аўдыторыю знерваваны і пачаў апраўдвацца, маўляў, студэнты зрабілі паспешлівыя высновы, бо на папярэдняй лекцыі ён выкладаў толькі закіды ерэтыкоў, а сёння ён акурат мяркуе паказаць сапраўдную іх цану і выявіць грунтоўнасць і праўдзівасць касцельнага дагмата. У працягу той прадмовы ён так грунтоўна разбіў усё, што на папярэдняй лекцыі даводзіў, так пераканаўча патлумачыў сутнасць чысцца і з метафізікі, і з айцоў царквы, і нават са Старога Запавету, аж цалкам патрапіў знішчыць папярэднія нашы ўражанні і замацаваў упэўненасць у праўдзівасці таго дагмата.

У тую зіму мой брат Караль захварэў на нервовую ліхаманку, за два тыдні ачуняў, аднак пасля таго я мусіў выправіць яго дамоў. Мне стала вядома, што ён ублытаўся ў таем-

[1] Галухоўскі Юзаф (1797—1858) — філосаф-ідэаліст, педагог, прафесар філасофіі ў Віленскім універсітэце (1823—1824), папулярны лектар.

[2] Твардоўскі Юзаф — рэктар Віленскага ўніверсітэта (1823—1825).

нае таварыства, насамрэч дзіцячае, але для таго моманту вельмі небяспечнае з гледзішча падзей, якія разгортваліся ў віленскіх школах. Людвік Шпіцнагель[1], сын выкладчыка фармацэўтыкі, закахаўся ў паненку Аляксандру Бекю. Сам ён быў вельмі малога росту: выглядаў як дзесяцігадовы хлопчык, хоць меў ужо каля сямнаццаці гадоў; Аляксандра была надзвычай прыгожая і вабная; аднак мела аграмадны рост, гэта была самая высокая дзяўчына ў Вільні; сапраўдны гігант. Шпіцнагель шанаваў Аляксандру перадусім як багіню і вырашыў узвесці яе на польскі каралеўскі прастол. Метады для гэтага ён выбраў наступныя: заснаваць таварыства сярод вучняў, зразумела сваіх аднагодкаў, каб апантана ўдасканальвацца, найперш у матэматыцы, потым усім пайсці на марскую службу, захапіць ваенны карабель, даплысці на ім да Маньчжурыі, там высадзіцца, цывілізаваць маньчжураў, манголаў і іншых татараў, сфарміраваць з іх магутнае войска, вярнуцца ў Польшчу і каранаваць паненку Аляксандру Бекю на польскім прастоле. Мой Караль, бываючы ў Юзафа ў доме Бекю, дзе часта сустракаўся з Шпіцнагелем, быў дапушчаны да таямніцы і прыняў пасаду сакратара таварыства, прэзідэнтам якога з'яўляўся Шпіцнагель. Мяне пра тое хутка папярэдзілі, я, ведаючы, што сталася з віленскімі гімназістамі, паспяшаўся забраць яго з універсітэта, бо ён ужо быў туды запісаны, і адаслаў яго да бацькі з паведамленнем прычыны. Шпіцнагель жа, узорна скончыўшы навучанне ва ўніверсітэце, паступіў потым у Інстытут усходніх моў у Пецярбургу і мог бы зрабіць выдатную кар'еру, бо меў шырокія погляды і вельмі вялікія здольнасці; аднак у вышэйшай ступені маньяк, прыбыўшы з Інстытута ў Вільню, пазнаёміўся там з паненкай Рдултоўскай, закахаўся, паехаў з ёй у Сноў, маёнтак яе бацькі ў Наваградскім павеце, і, не знайшоўшы, відаць, узаемнасці ў паненкі, там жа ў садзе стрэліў сабе ў лоб.

Што да згаданага выпадку з навучэнцамі віленскай гімназіі, які стаў пачаткам пераследу моладзі на Літве, трэба разумець, што галоўнай прычынай усяго гэтага была зайздрасць Навасільцава да даходаў багатага Віленскага ўніверсітэта. Навасільцаў сам меў радавыя землі, і апроч таго пенсіі, якія атрымліваў як расійскі міністр пры Канстанціне ў Варшаве, за іншыя свае пасады і ордэны, і яшчэ даходы са слонімскага староства, якое яму цар даў на ўтрыманне, і з маёнтка тамтэйшага прыхода ў блізу дзвесце дымоў, што таксама для сябе выпрасіў у цара, мог такім чынам атрымліваць гадавы даход больш за мільён. Аднак усё тое марнатраўна спускаў, як ваду праз рэшата, і заўжды яму было мала. Паклаўшы сваё зайздроснае вока на даходы Віленскага ўніверсітэта, ён вырашыў атрымаць іх у сваё распараджэнне, а для гэтага яму патрэбна была інтрыга, каб спіхнуць князя Чартарыйскага з куратарства і стаць на яго месца. Для гэтага неўзабаве надарылася спадручная ідэя: далажыць Вялікаму князю Канстанціну, што пад натхненнем і кіраўніцтвам Чартарыйскага з літоўскай моладзі выхоўваюць ворагаў расійскага ўрада. Так падаць факты і пераканаць у іх праўдзівасці Вялікага князя Канстанціна было не складана.

Пераклад з польскай і падрыхтоўка да друку Сяргея ШЫДЛОЎСКАГА.

[1] Шпіцнагель Людвік Фердынандавіч (?—1827) — паэт, перакладчык, арыенталіст, сын Фердынанда Фердынандавіча Шпіцнагеля, доктара медыцыны і хірургіі, заслужанага прафесара Віленскага ўніверсітэта, паліглота.

Заканчэнне будзе.